

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาของปัญหา

ในประวัติศาสตร์แสดงละครไทย มักมีผู้กล่าวถึงละครพันทางในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์อยู่เสมอ ทั้งยังได้ยกย่องกันว่าเป็นละครที่ถึงพร้อมด้วยคุณค่าทางศิลปะการแสดงสมเป็น “ละครพันทางของหลวงในสมัยรัชกาลที่ ๕” (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, ๒๕๔๓: ๒๑๕) ในปัจจุบันแม้ว่าละครคณะนี้จะเลิกการแสดงไปเป็นเวลานานแล้ว ก็ยังคงมีการแสดงละครตามแบบแผนของการแสดงละครในพระองค์เรื่อยมา จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาถึงการแสดงละครในพระองค์ว่ามีแบบแผนและความเป็นมาอย่างไร

จากการศึกษาในเมืองต้นผู้วิจัยพบว่าคณะละครในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์เป็นคณะละครที่มีชื่อเสียงโดดเด่นท่ามกลางกระแสการแข่งขันของการแสดงละครในปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงกล่าวว่าละครคณะนี้เป็นที่นิยมของคนทั้งปวงนับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมวงศานุวงศ์ จนถึงราษฎรทั่วไป ได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้จัดแสดงทั้งในและนอกเขตพระราชฐานในโอกาสต่างๆ อยู่เสมอ ทั้งแสดงถวายหน้าที่นั่งเป็นการส่วนพระองค์ และแสดงถวายในงานสมโภชสำคัญต่างๆ (กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, ๒๕๗๔: ๙๔) เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงตั้งโรงละครปริตาลัยขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (เมื่อครั้งดำรงอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช) และพระบรมวงศานุวงศ์ไปทอดพระเนตรหลายครั้ง รวมทั้งยังได้รับพระกรุณาให้จัดแสดงในงานต้อนรับพระราชอาคันตุกะอยู่เสมอ (กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, ๒๕๗๔: ๙๕) นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยการแสดงละครในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์เป็นพิเศษ ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์จำนวนหลายฉบับให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงจัดการแสดงถวาย ทั้งยังมีพระบรมราชาธิบาย และพระราชวิจารณ์เกี่ยวกับเรื่องการแสดงละครและพระนิพนธ์บทละครนี้ด้วย (สถิตย์ เสมานิล, ๒๕๑๓ : ๗๗-๗๘)

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงกล่าวอีกว่าละครในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ยังเป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไปอย่างกว้างขวาง จนสามารถทำรายได้ที่ถือว่าสูงมากในสมัยนั้น ที่โรงละครปริตาลัยในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิป

ประพันธ์พงศ์นั้นแม้จะทรงจัดแสดงละครเฉพาะวันเสาร์ และวันอาทิตย์แต่คนดูก็แน่นเสมอ ในการแสดงครั้งหนึ่งๆสามารถทำรายได้ถึง ๒,๐๐๐-๒,๕๐๐ บาท (กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, ๒๔๗๔ :๙๕) ในพระราชหัตถเลขาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่ พระราชชายาดารารัศมี ลงวันที่ ๒ กรกฎาคม ร.ศ.๑๒๔ ทรงเล่าถึงละครในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ว่าเป็นที่นิยมของชาววังและประชาชนทั่วไปเป็นอย่างมาก หาก ละครเรื่องใดได้แสดงในพระราชวังแล้วภายหลังนำไปแสดงที่โรงละครปริตาลัย คนดูจะนิยมมาก เป็นพิเศษจนขายบัตรได้มากกว่าหนึ่งหมื่นบาท ดังความว่า

... คราวนี้ว่าด้วยเรื่องคลัง ชาววังนั้นคลังละครกรมราช ทุกรูปทุกนาม ตั้งแต่เจ้านายลงไปถึงข้า ขี้ข้า ตั้งแต่เจ้าไปแล้วยังมีหลายหนเข้า และตามแบบ ที่เจ้าตั้งไว้ไม่ให้ผู้ชายมาดู แต่นั้นมากก็ไม่มีผู้ชายได้ดูอีกเลย ผลที่ผู้ชายไม่ได้ ดูนั้น ทำให้เกิดความทรมานทรมายสุดแต่กรมราชมาเล่นอะไรในวังแล้วกลับไป เล่นที่ปริตาลัย คนดูก็ไปดูมาก แต่ก่อนโรงละครกรมราชได้เคยไป คนไม่ เกิน ๕๐ ตั้งแต่มาเล่นในวังแล้วไปเล่นข้างนอก ได้ส่วนเงินข้างนอกถึงหมื่น บาทกว่าแล้ว กรมราชร้องว่าเดชะพระบารมี ...

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, อ้างใน ส.พลายน้อย(นามแฝง), ๒๕๒๘)

ความสำเร็จของละครในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์นี้เกิดขึ้นจาก สาเหตุหลายประการ และปัจจัยสำคัญประการหนึ่งนั้นน่าจะมาจาก "บทละคร" ที่ทรงพระนิพนธ์ ขึ้นเพื่อทรงใช้ในการแสดงละครนั่นเอง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาพระนิพนธ์บทละครรำเพื่อให้ ทราบว่าพระนิพนธ์บทละครรำมีลักษณะเฉพาะและมีคุณค่าในฐานะวรรณคดีการแสดงอันทำให้ ละครของพระองค์ประสบความสำเร็จดังที่กล่าวมาหรือไม่ อย่างไร

๑.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานพระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และวรรณคดีการแสดง มีดังต่อไปนี้

๑.) งานวิจัยที่เกี่ยวกับพระนิพนธ์บทละครในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ
นราธิปประพันธ์พงศ์พงศ์

งานวิจัยในกลุ่มนี้มีเพียงเรื่องเดียว คือ เรื่อง “ วิเคราะห์บทละครร้อง
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ” ของ จันทิมา พรหมสกุล
(๒๕๑๔) ได้ศึกษาพระนิพนธ์บทละครร้อง รวมทั้งสิ้น ๔๔ เรื่อง เพื่อศึกษาประวัติ
ความเป็นมาและประเภทของละครร้อง รวบรวมและวิเคราะห์บทละครและวิเคราะห์
คุณค่าของบทละครในด้านสุนทรียรสและในด้านสังคม สรุปว่าพระนิพนธ์บทละครร้องไม่
ให้คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์เท่าที่ควรโดยเฉพาะในด้านการใช้คำ แต่ให้คุณค่าทางด้าน
สังคมอย่างมากคือช่วยให้ทราบสภาพชีวิตและความเป็นไปของบุคคลและสังคมในสมัยนั้น

ในการวิจัยนี้ได้จัดว่า “ละครเสภา” เป็นละครร้องและได้นำบทละครเสภาเรื่อง
ขุนช้างขุนแผนมาใช้ในการวิจัยด้วย แต่การศึกษาในทางนาฏศิลป์และการแสดงละคร
จะจัดว่าละครเสภาเป็น “ละครรำ” ประเภทหนึ่ง ซึ่งแยกย่อยไปจากละครพันทาง

๒.) งานวิจัยเกี่ยวกับวรรณคดีการแสดง ประเภทบทละครรำ

งานวิจัยในกลุ่มนี้ มี ๔ เรื่อง ได้แก่

๑. เรื่อง “ ความสัมพันธ์ระหว่างละครไทยและละครภารตะ ” ของ นิยะดา
สาริกภูติ (๒๕๑๔) ได้ศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างละครไทยกับละครภารตะ
วิเคราะห์ความคล้ายคลึงกันอย่างละเอียด พบว่าละครไทยคล้ายกับละครภารตะในด้าน
ท่ารำ แบบแผนในการแสดง ชื่อละคร การเบิกโรง และลักษณะบางประการในบทละคร
ผู้วิจัยสรุปว่า ละครไทยน่าจะได้รับอิทธิพลจากละครภารตะ (นิยะดา สาริกภูติ ,๒๕๑๔)

๒. เรื่อง “ บทละครนอกสมัยอยุธยา ” ของ เสาวลักษณ์ อนันตศานต์
(๒๕๑๕) ได้ศึกษาพบว่าบทละครนอกอยุธยาส่วนใหญ่เป็นเรื่องจักรๆวงๆซึ่งสะท้อน
สภาพสังคมในสมัยนั้น ลักษณะคำประพันธ์มีทั้งกลอนต้น และกลอนบทละคร
เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบการเล่นบางเพลงยังคงใช้อยู่ในปัจจุบัน แต่มีบางเพลงที่
สูญหายไป การคัดลอกใช้การบันทึกจากการได้ยินได้ฟัง ต้นฉบับจึงคลาดเคลื่อนกันบ้าง
บทละครบางเรื่องเป็นต้นเค้าของบทละครพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัย (เสาวลักษณ์ อนันตศานต์,๒๕๑๕)

๓. เรื่อง “ ละครในของหลวงสมัยรัชกาลที่ ๒ ” ของ อารดา สุมิตร (๒๕๑๖) ได้ศึกษาบทละครในพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์ โดยเน้นศึกษาในด้านวรรณคดีการแสดง ผลการศึกษาสรุปว่าบทละครในพระราชนิพนธ์มีจุดมุ่งหมายดั้งเดิมเพื่อใช้แสดง ดังนั้นคุณค่าของละครในจึงเกิดจากการดูการแสดงมากกว่าการอ่านบทละคร และบทละครในพระราชนิพนธ์ก็มีลักษณะที่เหมาะสมกับการแสดงจนเป็นที่ยกย่องกว่าบทละครสำนวนอื่นในเรื่องเดียวกัน (อารดา สุมิตร, ๒๕๑๖)

๔. เรื่อง “ พระราชนิพนธ์บทละครนอกในรัชกาลที่ ๒ : การศึกษาเชิงวิจารณ์ ” ของ เบญจวรรณ ฉัตรเนตร (๒๕๑๗) ได้ศึกษาพบว่าบทละครนอกพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ นี้มีแก่นเรื่องที่สร้างสรรค์สังคมเพราะเสนอแนวทางปฏิบัติที่ดี เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต สัญลักษณ์ที่ใช้ในเรื่องช่วยให้เกิดภาพและเข้าใจแก่นเรื่องดีขึ้น การใช้ความเปรียบเทียบเหมาะสม ทำให้บทละครนอกได้รับการยกย่องว่าเป็นแบบฉบับของละครนอก (เบญจวรรณ ฉัตรเนตร, ๒๕๑๗)

๕. เรื่อง “ วิเคราะห์บทละครดึกดำบรรพ์ พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ” ของ สุจิตรา จรจิตร (๒๕๒๒) ได้ศึกษาบทละครในด้านรูปแบบ ลักษณะการใช้ภาษา สำนวนโวหารและฉันทลักษณ์ โดยเปรียบเทียบบทละครดึกดำบรรพ์กับบทละครในและละครนอกที่เรื่องและตอนตรงกัน พบว่าละครดึกดำบรรพ์เป็นละครแบบใหม่มีลักษณะเฉพาะตัว ใช้ภาษากระทัดรัด ภาพพจน์เหมาะสมกับเหตุการณ์และอุปนิสัยของตัวละคร ใช้ฉันทลักษณ์หลายชนิด ได้แก่ ร้อยแก้ว กลอน กาพย์ ฉันท์ และ ฉันทลักษณ์พิเศษ มีการปรับปรุงบทให้แตกต่างจากบทละครในและบทละครนอกในรายละเอียดต่างๆ เพื่อความเหมาะสมแก่การแสดง (สุจิตรา จรจิตร, ๒๕๒๒)

๖. เรื่อง “ วิเคราะห์บทละครนอกสามสมัย ” ของ ฐิติมา วิทยาวงศ์รุจิ (๒๕๒๘) ได้ศึกษาบทละครนอกเรื่องไกรทอง คาวิ ไชยเชษฐ มณีพิชัย สังข์ทอง และสังข์ศิลป์ชัยจากสำนวนอยุธยา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และสำนวนปัจจุบัน ผลการวิจัยสรุปว่าบทละครนอกทั้งสามสมัยมีแก่นเรื่องหลักคือ การผจญภัย แก่นเรื่องรองคือการทำทะเลาะวิวาทซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความ

สนุกสนานให้แก่เนื้อหา สำนวนอยุธยา มีลักษณะคำประพันธ์ที่ไม่สมบูรณ์นัก ส่วนสำนวนที่เหมาะสมแก่การแสดงมากที่สุด คือส่วนที่เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การบรรจุเพลงแต่เดิมบรรจุเพลงไว้น้อย แต่ต่อมามีการเพิ่มท่วงทำนอง เพลงร้องเพื่อเสริมอารมณ์และบรรยากาศมากขึ้น (ฐิติมาวิทยาวงศ์รุจิ, ๒๕๒๘)

๗. เรื่อง “วิเคราะห์วรรณกรรมบทละครของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์)” ของ รพีพรรณ เทียมเดช (๒๕๓๑) ได้ศึกษาบทละครของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี ในด้านองค์ประกอบ ท่วงทำนองการเขียน และคุณค่าของวรรณกรรมบทละครในด้านสุนทรียรสและด้านสังคม ผลการศึกษาพบว่าเป็นบทละครเพื่อใช้แสดงละครของคณะเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ (เพ็ง เพ็ญสกุล) ลักษณะบทละครเป็นแบบบทละครนอกและบทละครแบบใหม่ โครงเรื่องเป็นแบบจักรวาลวงศ์ สังเกตได้ว่าโครงเรื่อง แนวคิด ตัวละคร มีลักษณะซ้ำๆกันการแนะนำจากจะแนะนำสั้นๆโดยแทรกในบทสนทนาหรือเหตุการณ์ตามเรื่อง ท่วงทำนองการเขียนเป็นแบบเฉพาะตัว มีคุณค่าทั้งทางสุนทรียรสและสังคม (รพีพรรณ เทียมเดช, ๒๕๓๑)

๘. เรื่อง “ผู้ชนะสิบทิศ : ละครพันทางของเสรี หวังในธรรม” ของ สมพิศ สุขวิวัฒน์ (๒๕๓๘) ได้ศึกษาพบว่าผู้ริเริ่มแนวคิดของการแสดงละครพันทาง คือ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ละครพันทางเป็นการแสดงละครรำออกภาษาต่างจากละครไทยในยุคนั้น ต่อมาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงพัฒนาให้วิจิตรมากขึ้นจนเป็นที่ยอมรับและแสดงสืบต่อมาจนถึงการแสดงของกรมศิลปากรในปัจจุบัน ซึ่งได้ปรับปรุงให้กระชับและมีองค์ประกอบการแสดงมากขึ้น จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องผู้ชนะสิบทิศซึ่งเสรี หวังในธรรม ประพันธ์ขึ้นใหม่ พบว่าเป็นการดัดแปลงมาจากสำนวนร้อยแก้วโดยสามารถ รักษาอรรถรสของเนื้อหาและภาษาไว้ได้ ตัวละครมีความสมจริง และมีการแทรกบทตลกบ้างส่วนตัวละคร การแต่งกาย และฉากต่างไปจากรูปแบบเดิมพอสมควร (สมพิศ สุขวิวัฒน์, ๒๕๓๘)

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น พบว่ายังไม่มียานวิจัยใดที่ศึกษาพระนิพนธ์บทละครรำในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ในเรื่องลักษณะเฉพาะของพระนิพนธ์บทละครรำและคุณค่าของพระนิพนธ์บทละครรำในฐานะวรรณคดีการแสดง ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาพระนิพนธ์บทละครรำในประเด็นดังกล่าว

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาหัวข้อต่างๆดังนี้

๑. รูปแบบ เนื้อหา และวรรณศิลป์ของพระนิพนธ์บทละครทำในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระพระนราธิปประพันธ์พงศ์
๒. ลักษณะเฉพาะของการแสดงและพระนิพนธ์บทละครทำ
๓. คุณค่าของพระนิพนธ์บทละครทำในฐานะวรรณคดีการแสดง

๑.๔ สมมติฐานของการวิจัย

บทละครทำพระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์มีลักษณะเฉพาะของตนเองและมีคุณค่าในฐานะวรรณคดีการแสดง

๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยขอจำกัดขอบเขตการศึกษา คือ จะศึกษาพระนิพนธ์บทละครทำในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์เฉพาะที่เป็นบทละครทำประเภท “ละครพันทาง” และ “ละครเสภา” ซึ่งเป็นละครทำที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงพัฒนาขึ้นใหม่ รวมทั้งสิ้น ๑๔ เรื่อง ได้แก่

๑. บทละครเรื่องพระลอ

ตอนต้น (ร.ศ. ๑๒๗)

ตอนกลาง (ร.ศ. ๑๒๗)

ตอนปลาย (ร.ศ. ๑๒๗)

๒. บทละครเสภาเรื่องไกรทอง (ร.ศ. ๑๒๗)

๓. บทละครเสภาขุนช้างขุนแผน

ตอน นางพิมเสียดัวแลเสียดคน (ร.ศ. ๑๒๗)

ตอน ขุนแผนลักวันทอง (ร.ศ. ๑๒๘)

ตอน สร้อยฟ้าทำเสน่ห์ (ร.ศ. ๑๒๗)

ตอน พิสูทธิ์อุยเพลิง เล่ม ๒ (ร.ศ. ๑๓๒)

ตอน พลายชุมพลปลอมเป็นมอญใหม่ (ร.ศ. ๑๒๙)

ตอน วันทองห้ามทัพ (ร.ศ.๑๒๙)

ตอน จับเถรวาด เล่ม ๑ (ม.ป.ป.)

๔. บทละครเรื่องพระราชพงษาวดาร กรุงทวารวดี ครั้งจุลศักราช ๑๐๕๑ (ร.ศ. ๑๒๗)
๕. บทละครเรื่องกาگی (ร.ศ. ๑๒๘)
๖. บทละครเรื่องพระยากงพระพาน (ร.ศ. ๑๒๘)
๗. บทละครเรื่องพระยาแกรก (ร.ศ.๑๒๘)
๘. บทละครเรื่องพระยาร่วง (ร.ศ. ๑๒๘)
๙. บทละครพระราชพงษาวดารไทย ตอนปราบมราช สังฆบท (ร.ศ.๑๒๘)
- ๑๐.บทละครเรื่องสมุทโฆษ ตอนต้น (ร.ศ.๑๒๘)
ตอนกลาง (ร.ศ. ๑๒๘)
- ๑๑.บทละครเรื่องพระโกสะรินทร์ (ร.ศ. ๑๓๐)
- ๑๒.บทละครเสภาเรื่องน้ำตาลทราย (ร.ศ. ๑๓๑)
- ๑๓.บทละครเสภาเรื่องพระอาลัสสะนมและปู่เจ้าสมิงพราย (ร.ศ. ๑๔๕)
- ๑๔.บทละครเรื่องเจ้าลาย (ร.ศ. ๑๔๕)

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

๑. ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล ได้แก่ พระนิพนธ์บทละครรำในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และข้อมูลที่เกี่ยวข้องทั้งหมด
๒. กำหนดโครงร่างวิทยานิพนธ์
๓. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลอย่างละเอียด
๔. สรุปผลการวิจัยและเรียบเรียงตามโครงร่างที่กำหนดไว้

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. เป็นการรวบรวมและเผยแพร่พระนิพนธ์บทละครรำในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ซึ่งปัจจุบันบทละครบางเรื่องอยู่ในสภาพเป็นหนังสือเก่า และหนังสือหายาก
๒. เป็นแนวทางในการศึกษาวรรณคดีการแสดงอื่นๆ ต่อไป
๓. ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับศิลปะอื่นๆ

๑.๘ ข้อตกลงเบื้องต้น

๑. ชื่อเฉพาะที่ใช้ในบทละคร อาทิ ชื่อเรื่อง ตัวละคร สถานที่ ฯลฯ จะสะกดตามอักขรวิธีที่ปรากฏในต้นฉบับ

๒. คำว่า “พระนิพนธ์บทละครร่ำ” ในงานวิจัยนี้ จะหมายถึง บทละครร่ำพระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ประเภทละครพันทางและละครเสภา

๓. คำว่า “ละครร่ำในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์” ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ละครร่ำประเภทละครพันทางและละครเสภาที่พระองค์พัฒนาขึ้นเพื่อใช้แสดงในคณะละครในพระองค์

และคำว่า “ละครร่ำแบบดั้งเดิม” จะหมายถึง ละครร่ำประเภท ละครนอก ละครใน และละครชาตรี